

Effekte die freie Wahl im Vokabelerwerb des Anfangsunterrichts hat, wird in einer Vergleichsstudie zwischen sog. autonomen und traditionellen Lernenden dargelegt (vgl. Legenhausen (1994).

Literaturangaben

1. Craik, F.I.M. / Lockhart, R.S. (1972). "Levels of processing: a framework for memory research." *Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior*. 11. 671-684.
2. Hulstijn, J.H. (2004). „Incidental and intentional Learning“. In Doughty, C.J. / Long, M.H. (Hrsg.). *The Handbook of Second Language Acquisition*, Seiten 349-381.
3. Legenhausen, L. (1994). "Vokabelerwerb im autonomen Lernkontext - Ergebnisse aus dem dänisch-deutschen Forschungsprojekt LAALE." *Die Neueren Sprachen* 93. 467-483.
4. Little, D. / Dam, L. / Legenhausen, L. (2017). *Language Learner Autonomy. Theory, Practice and Research*. Bristol: Multilingual Matters.
5. Nation, I.S.P. (2001). *Learning Vocabulary in Another Language*. Cambridge: CUP.

АНГЛІЙСЬКЕ ДІЄСЛОВО МОВЛЕННЯ *TO SAY* В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ

Литвин Ірина Миколаївна, канд. філол. наук, доцент
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького
Черкаси, Україна

Метою цієї перекладознавчої розвідки є аналіз прийомів українського перекладу англійського дієслова *to say* детективної новели Гілберта Честертона «Алібі актриси», перекладеної Євгеном Тарнавським. Дослідження має суто прикладне значення: матеріали можуть бути використані в курсах теорії та практики перекладу з метою ілюстрації варіативного пошуку перекладача, застосування етнокультурної установки, демонстрації трансформаційного потенціалу англо-українського перекладу тощо. Результати дослідження також покликані поглибити уявлення майбутніх перекладачів про конситуативну інформацію, яка відображає ідіостиль як автора першоджерела, так і перекладача [див. 3, с. 79].

Повним прямим міжмовним синонімом (словниковим відповідником) англійського дієслова *to say* – «to pronounce words or sounds, to express a thought, opinion, or suggestion, or to state a fact or instruction [6] є українське дієслово *сказати* – «Передати словами думки,

почуття тощо; висловитися, повідомити усно що-небудь; промовити» [5, т. 9, с. 240] – та його «найближчий» синонім **промовити** – «Говорити, проказувати що-небудь уголос, часом звертаючись до когось; усно висловлювати думки» [5, т. 8, с. 235] (семний склад цих дієслів практично співпадає): *“All the women?” remarked Father Brown inquiringly. “Thre was a woman with him,” said Jarvis almost in a whisper // – Всі жінки? – перепитав Браун. – У нього була жінка, – майже пошепки сказав Джервіс. “I wonder,” said Jarvis in a meditative manner, “whether even Mandeville prefers that sort of woman”// “Цікаво, – задумливо промовив Джервіс, – чи не цей сорт жінок Мандевіль вважає кращим? Проте в українському перекладі невеликої новели Гілберта Честертона нараховуємо більше 25 українських відповідників англійському **to say**. Варіативний пошук українського перекладача новели продиктовано насамперед українськими стилістичними нормами художнього твору – уникати повторів, що легко досягається, адже в українській мові синонімічний ряд з домінантою **казати (говорити)** нараховує більше 100 синонімів.*

В. Н. Комісаров називає переклад англійських дієслів мовлення **to say** і **to tell**, «які можуть перекладатися російською не тільки як «говорить» або «сказать», проте і конкретнішими дієсловами «промовить, повторить, заметить, утверждать, сообщать, просить, возразить, велеть»» конкретизацією – лексико-семантичною заміною слова вихідної мови з ширшим предметно-логічним значенням словом перекладної мови із вузьким значенням [2, с. 174]. У результаті застосування цієї трансформації, за В. Н. Комісаровим, вихідна та перекладна лексична одиниця опиняються в логічних відносинах включення: одиниця оригіналу виражає родове поняття, а одиниця перекладу – видове поняття [2, с. 174]. На нашу думку, здебільшого ці відповідники відрізняються семним складом. В. С. Виноградов такі відповідники називає відносними міжмовними синонімами [1, с. 102-103], О. О. Селіванова відносить такі заміни до формально-змістових синонімічних трансформацій денотативного плану [4, с. 461].

Так, в українському перекладі новели трапляються синонімічні заміни, за яких семним складом відрізняються такі українські синоніми – відповідники англійському **to say**:

- **повідомити** – «Доводити до чийого-небудь відома; сповіщати» [5, т. 6, с. 669]: *“Mandeville is a mystery,” he said gravely // – Мандевіль – загадка, – серйозно повідомив він. “No; she ain’t come out yet,” said the woman in her sullen way...” // – ні, не виходила, – похмуро повідомила пані Сендс.*

• **зауважити** – «Коротко висловлювати зауваження, судження, міркування з приводу чого-небудь» [5, т. 3, с. 513]: *“But you forgot it all the same,” said Father Brown // – Проте ви про них забули, – зауважив* служитель Церкви. *Somebody else knows it,” said the priest quietly; “but I doubt whether it is any business of ours” // Не ви один це знаєте, – спокійно зауважив* священник, – але навряд чи це наша справа.

• **додати** – «З. Говорити або писати на додаток до вже сказаного чи написаного; доповнювати» [5, т. 2, с. 243]: *A few moments afterwards he said thoughtfully: “The Mrs. Sands is a grumpy and gloomy sort of card” // Він помовчав, потім задумливо додав:* – Ця пані Сендс – доволі неприємна особа.

Усі ці дієслова об’єднує інтегральна сема ‘говорити’. Крім семи мовлення, висвічується сема ‘відповіді на питання’ у відповідниках: **відповісти** – «Давати комусь відповідь на питання, звертання тощо» [5, т. 1, с. 620] та **відказати** – «Говорити у відповідь, відповідати на чиїсь слова, запитання і т. ін.» [5, т. 1, с. 588]: – *“What does it matter what the play was?” “well,” said the priest // – Чи не байдуже, яка у нас іде н’еса? – ні, не байдуже, – відказав* патер Браун. *“Yes,” said Jarvis after a moment’s silence... // – Атож, – відповів* Джервіс, помовчавши.

Сема ‘направленості на адресата’, який називається в тексті, актуалізується в українському дієслові-відповіднику **звернутися** – «Говорити, писати, спрямовуючи свої слова, свою мову до кого-небудь» [5, т. 3, с. 466]: *“Do you happen to know, ma’am,” said Father Brown with abrupt politeness, “where Mr. Mandeville is just now?” // А ви, випадково, не знаєте, мадам, – з несподіваною вишуканістю звернувся до неї* патер Браун, – де зараз пан Мандевіль?

Українськими відповідниками **to say** виступають у перекладі новели-детективу слова-антоніми із семами ‘ствердження’ та ‘заперечення’: **підтвердити** – «Визнавати, засвідчувати правильність, достовірність, істинність чого-небудь» [5, т. 3, с. 513] – та **заперечити** – «Не погоджуватися з ким-, чим-небудь у чомусь, висловлювати протилежну думку або доказ проти чогось» [5, т. 3, с. 250]: *“her behaviour always was beautiful,” said the other // – Вона з усіма поводитися бездоганно, – підтвердив* патер Браун. *“No,” said Father Brown... // – ні, – заперечив* Браун.

Стиль мовлення, інтонацію співрозмовника, комунікативну функцію висловлень віддзеркалюють наступні українські дієслова:

• **констатувати** – «Установлювати, відзначати наявність чого-небудь» [5, т. 4, с. 265]: “*You didn’t do it,*” **said** Father Brown // *Ви його не вбили, – констатував священник.*

• **наполягати** – «Наполегливо вимагати, добиватися від когось виконання чогось» [5, т. 5, с. 156]: “*I tell you a woman visits him,*” Knight **was saying** violently // *Я вам кажу, що до нього ходить жінка! – гнівно наполягав Найт.*

• **наказати** – «Віддавати наказ, розпорядження кому-небудь» [5, т. 5, с. 99]: “*we must send for the police,*” he **said** // – *Треба послати за поліцією, – наказав він.*

• **пояснити** – «Розповідаючи про що-небудь, робити його ясным, зрозумілим» [5, т. 7, с. 496]: “*Only that it brings us up against a blank wall,*” **said** FatherBrown // – *Тому, що вони знову заводять нас у глухий кут, – пояснив патер Браун.*

Доволі часто перекладач детективної новели замінює англійське **to say**, що вжито в прямому значенні, українськими дієсловами в переносному значенні, застосувавши метафоризацію: “*An egoist,*” **said** Father Brown // – *егоїст, – зронив патер Браун. Зронити* – «перен. Сказати, промовити коротко (переважно після мовчання)» [5, т. 3, с. 714]. “*Hush!*” **said** the lady in her voice of silver that still had in itsomething of steel // – *Цить! – обірвала* його пані Мандевіль своїм сріблястим голосом, в якому все ж дзвеніла сталь. Метафоричний відповідник **обірвати** – «перен., розм. Різко зупиняти, переривати когось-небудь, змушуючи замовкнути» [5, т. 5, с. 564] – відрізняється від англійського дієслова **to say** оригіналу функціонально-стилістичним забарвленням – розмовним.

Для української стилістики характерно вживання дієслова зі значенням психологічного стану чи почуття на позначання самого стану/почуття персонажу і дієслова мовлення; таке злиття двох значень в одному дієслові відбилося в українському перекладі новели Гілберта Честертона «Алібі актриси»: “*What I can’t meet is the big diffilty,*” **said** Jarvis, putting hishead on his hand with a sort of groan // – *Я одного не можу пояснити! – обурився* Джервіс і мало не зі стогоном опустив голову на руки. **Обуритися** – «Виразити почуття гніву, незадоволення, роздратування» [5, т. 5, с. 597].

Такий процес мовної економії спостерігаємо і в наступних фрагментах українського перекладу:

“*I can’t understand what all this means,*” **said** Jarvis // *Нічого не петраю, – розгубився* Джервіс. Англійському дієслову **to say** відповідає метафоричне українське дієслово **розгубитися** – «перен. Втрачати спокій,

холоднокривність, рівновагу, рішучість від хвилювання, страху, сорому і т. ін.» [5, т. 3, с. 659].

"I'm not on in this scene," said Jarvis with a smile // – Я не зайнятий у цій сцені, – **посміхнувся** Джервіс. Українське дієслово **посміхнувся** вжито замість англійського іменника **a smile**, разом із цим дієслово **посміхнувся** поглинуло англійське дієслово **said**, яке стало зайвим в українському тексті.

Конотативними семами відрізняються відповідники в наступних фрагментах оригіналу та перекладу: *"I wish to God I could forget it," said Knight, and rushed up the stairs to the stage* // – *Хотів би я про це забути!* – **крикнув** Найт і кинувся на сцену. Компенсуючи втрату вигуку *I wish to God*, вжито **крикнув** замість *сказав* – додано таким чином експресивну сему. О. О. Селіванова відносить такі заміни до формально-змістових трансформацій конотативного плану, трансформацію називає експресивною [4, с. 464], В. С. Виноградов такі відповідники називає відносними міжмовними синонімами, які відрізняються експресивними відтінками [1, с. 102].

Переклад художнього тексту потребує від перекладача неабиякої напруги, уваги до слова в контексті; тому не завжди вдається уникнути неточностей чи помилок. Дещо розширив перекладач новели Гілберта Честертонна словникове значення українського звуконаслідувального дієслова **змикнути** – «розм. Вимовити «гм» [5, т. 2, с. 91] – в наступному фрагменті: *Perhaps we think too much about the stranger," said Father Brown* // – *Може, ми про неї забагато думаємо,* – **змикнув** патер Браун. Не зовсім доречною, думається, є експресивна заміна (додавання конотативної експресивної семи) під час перекладу англійського **to say** українським **зоїкнути** – «Голосно, несамовито кричати (з жаху, відчаю, благаючи допомоги і т. ін.)» [5, т. 3, с. 639]: *"You are going rather too fast for me," said Jarvis in some bewilderment* // – *Не поспішайте так!* – розгублено **зоїкнув** Джервіс.

У цілому український перекладач детективної новели Гілберта Честертонна «Алібі актриси» Євген Тарнавський справився із варіативним пошуком українських відповідників англійського дієслова мовлення **to say**: зокрема вони додають тексту перекладу українського звучання, відповідають стилістиці українського прозового твору, демонструють творчий пошук перекладача та його ідіюстиль. Ідіюстиль перекладача є перспективним напрямком подальших досліджень.

Література

1. Виноградов В. С. Перевод: общие и лексические проблемы. Учебное пособие. Москва : КДУ, 2006. 240 с.

2. Комиссаров В. Н. Теория перевода (лингвистические аспекты) текста (на английском материале). Москва : Изд-во МГУ, 1981. 112 с.
3. Литвин І. М. Перекладознавство. Навчальний посібник. Вид. 5-е, допов. Черкаси : Ю. А. Чабаненко, 2018. 240 с.
4. Селіванова О. О. Світ свідомості в мові. Мир сознания в языке. Монографічне видання. Черкаси : Ю. Чабаненко, 2012. 488 с.
5. Словник української мови. URL: <http://sum.in.ua>
6. Cambridge dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org>

Джерела ілюстративного матеріалу

1. Честертон Г. К. Казочка патера Брауна // The Fairy Tale of Father Brown / Гілберт Кіт Честертон // Gilbert Keith Chesterton; пер. з англ. Є. М. Тарнавського. Харків: Фоліо, 2017. 379 с. Англ. та укр. мовами.

ПРОБЛЕМА ФОРМАЛЬНИХ ЛЕКСИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ ВЛАСНИХ НАЗВ НА ОСНОВІ РОМАНУ РОБЕРТА ЛЮІСА СТІВЕНСОНА «ВИКРАДЕНИЙ» (ROBERT LOUIS STEVENSON “KIDNAPPED”) ТА ЙОГО ПЕРЕКЛАДУ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

*Ліпко Анна Олегівна, вчитель англійської мови
Шполянська загальноосвітня школа I-III ступенів №5
Шпола, Україна*

Нашу статтю присвячено дослідженню проблеми формальних лексичних трансформацій при перекладі власних назв роману Роберта Люїса Стівенсона «Викрадений» (Robert Louis Stevenson “Kidnapped”) та його перекладу українською мовою.

За класифікацією О. О. Селіванової до формальних лексичних трансформацій належать графічна транслітерація, умовна-звукова транскрипція та калькування [3, с. 684].

Саме використання таких засобів при перекладі власних назв у творі художньої літератури ми і розглянемо.

При аналізі виокремлених прикладів формальних лексичних трансформацій найчастіше зустрічається умовна-звукова **транскрипція**, тобто спосіб, за допомогою якого українськими буквами передається не орфографічна форма, а звучання англійського слова [1, с. 145].

«*With that he gave an order to the steerman, and sent **Riach** to the foretop*» [5, с. 50]. – «*З цими словами він віддав стерничому наказ і послав **Piaka** на фор-марс*» [4, с. 133]. У поданому прикладі ім'я *Riach* передається українською мовою ім'ям *Piak* за допомогою транскрипції.